

1448
2

3
7-27.

3704
8244

ქართულთ ხელოსნები

და

ხელოსნობა საქართველოში

(ზასუხად სკერთაშორისა უფლებების პროფესორს,
ბ. კვაჭავაძეს.)

გამოცემა

ზ. ჭიჭინაძისა.

ტფილისი

სტამბა ეკ. ივ. ხელოძისა. ✱ Тип. Ел. Ив. Хеладзе.

1900

Дозволено Цензурою. Тифлисъ, 25-го Февраля 1900 г.

ქართველთ ხელოვნები

და

ხელოვნობა საქართველოში.

(პასუხად საქრთაშორის უფლების პროფესორს, ბ. ვეგიაზაროვს.)

I

თუმცა გვიან კი გახლავსთ, მაგრამ სჯობს ისევ გვიან იყოს, ვინემც არას დროს.

ვიდრე პატივცემულის ზრუჟვესორის საპასუხოდ წერილის წერას დავიწყებთ, მინამ მოკლედ შევეხებით იმ ისტორიულ გარემოებათა პირობებს, თუ რის მეოხებით უნდა შემცდარიყოს ბ-ნი პროფესორი. საქმე აი რაში გახლავსთ:

ჩვენდა საუბედუროდ, ჟამთა ვითარების მეოხებით, ქართველთ ტომის ძეთა შორის, ხელოვნობამ სამი საუკუნის წინეთ იწყო ვრდომა და მოსპობა. ქვეყნის შინაურმა გარემოებამ, მაჰმადიანთ სიმრავლემ და ისლამის გადღესასწაულებამ, მისმა აზეაეებამ და ხშირმა ომებმა ქართველ კაცს მკაცრად წაართო დრო და მოცალეობა, ქართველთ ხელოვნობისთვის აღარ სცალოდათ, ქართველთ ხელოვნობათ ხმალი, ხანჯალი და თოფი შეიქმნა, ქვეყნის პატრონობის, მის თავისუფლების და მფარველობისთვის სისხლის ღვრა.

მთელს აზიაში ძველადგანვე დაემხვენ ქრისტიანთ ტომთა სამეფოები, დაეცა ძველადვე ჰაოსიანთ სამეფო, რომელთ ძენიც მთელს დედა-მიწის პირზე გაიფანტნენ, ძველადვე დაეცნენ ურუმიაში ქალდეველნი, დაეცა ეზანტიის იმპერია ისე, რომ, დრეპერის სიტყვით, ოსმალთა ქვა-ქვაზედ დაუდუღეს, დაეცა სერებია, ბოლგარია და მათ მიჰყვნენ ბალკანის კუნძულზე მცხოვრებთ ყველა ქრისტიანთ სამეფოები; ოსმალნი ერთ დროს ისე გაძლიერდნენ, რომ კინალამ მათ თავისუფლად მიაღწიეს ისპანისა და იტალიამდე, მაგრამ იქიდან ძლეულნი უკან დაბრუნდნენ, დამონებულს ადგილებში მოიმაგრეს ფეხი, მერე ტრაპიზონის იმპერიას დაუწყეს ქენჯხა, ესეც მალე დაიმორჩილეს, და იმის შემდეგ დასავლეთ საქართველოსაც მოადგნენ.

ამდენ სამეფოების დამამხობელ ბარბაროსებს, ასეთის ფანატიზმით ახეავებულს მტრებს წინააღმდეგ გაუხდნენ ქართველნი, ესენი ადვილად ვერ დაემორჩილნენ. ოსმალთ, იმედი ჰქონდათ, რომ რა გვარადაც სხვა-და-სხვა ტომთა სამეფოები დაემორჩილეთ, ქართველებსაც ისევე დავრიონებთო, მაგრამ საქვე ასე არ აღმოჩნდა, ქართველნი მათ ვერ სძლიეს, გაიმართა მათ შორის სასტიკი ბრძოლა, ამ ბრძოლამ 400 წლამდე გასტანა, ოსმალთ მთელი დასავლეთ საქართველო დაიმორჩილეს და გაათათრეს, მაგრამ საყოველთაოდ, სრულიად კი მაინც ქართველთ მეფობას ვერა ავენეს-რა. საქართველოს სამეფო თავისუფლად დაშთა XIX საუკუნის დამდეგამდე 1801 წლის დასასრულამდე.

ამდენ სამეფოთა დამამხობელ მტრებს შეშართა ხელი საქართველოში ასეთ მდგომარეობაში მყოფ ქართველთათვის აღარც ხელოვნობის დრო იყო, აღარც ქარხნების,

ირც მრეწველობის და არც თვით უსაჭიროეს მეურნეობას. აქ ამაგების დასათარავად აღარავის სცალოდა, საქმე ისე მოეწყო, რომ მთელის აზიის მუსულმანები ქართველებს ებრძოდნენ; ამ ბრძოლას ის გარემოებაც უფრო ამწვავებდა, რადგანაც ქართველნი თავიანთ სამეფოში ბინას აძლევდნენ კავკასიის ყველა ქრისტიანთ ტომთა შვილებს, რომლებიც კი აღრიდანვე მიეცნენ მაჰმადიანთა მეოხებით დაცემასა და განადგურებას. ჩაგრულ-ღვენილნი საქართველოში ჰპოვებდნენ მფარველობას, პატივის-ცემას და პატრონობას; მაჰმადიანებს კი ამაზე დიდათ მოსდიოდათ ჯაფრი და ქართველთ სამაგიეროს გადახდა. აღარიკოდნენ, როგორ მოეჩერებინათ. საქმე და გარემოება ისე მოეწყო, რომ ქართველებში, კაცი თუ ქალი, ახალგაზრდა, თუ მოხუცი მხოლოდ ომისა და სისხლის ღვრის თათბირს ეძლეოდნენ. დღე და ღამ მარტოთ მორიგი ჯარის და მღვრის ძახილი განისპოდა. ამის მეოხებით ქართველნი ძალა-უნებურათ ხელოვნობას საყოველთაოდ მოესხლიტნენ. ეს მათგან ასეც უნდა მომხდარიყო, ამისთვის მათ დრო არა ჰქონდათ.

ერთ საგმირო და მასთან ღირს სახსოვარს მოსაგონარს ის შეადგენს ქართველის ტომისას, რომ ბევრს ღირს შესანიშნვს გამოსათხოვარ საქმეებთან, ქართველთ ვერ დასთქვს მხოლოდ მეურნეობა, ნამეტურ ჰურის თესვა და ღვინის დაყენება, სიანს, მათ ამ საქმეთ და მუშაკობის უპირველესი მნიშვნელობა კარგათ სცოდნიათ, რომ ბევრს დასათმობ საქმეებთან ერთათ ვერ დაუთმიათ ხსენებული მუშაკობა. ამ სახით, ქართველი კაცი, უკანასკნელს საუკუნოებში, მხოლოდ მეომრად და მეურნედ გარდაიქცა. ქართველის ერის უმთავრეს იარაღს, სიცოცხლის სახსარს და ქვაკუთხედითი ძალას ომი ბრძოლა

და მეურნეობა შეადგენდა, ერთით მჭარველობდა, თავისუფლებას ინახავდა, მეორეთი ქვეყანას ასაზრდოვებდა, თავს იკვებამდა, სახლობას არჩენდა, მტერსა და მოყვარეს პასუხს აძლევდა.

სხვა დანარჩენ საქმეებს, ხელოსნობას და ქარხნებს ჩვენი ძველები მთელს საქართველოში ძველათვე გამოეთხოვნენ, ყველა ხელოსანთა და მუშათ გამგეობა, უცხო ერთაგან საქართველოში შემოსულ შეილებს დაუთმეს, მათ დაულოცეს, რადგანაც ამ დამონებულთ და განბნეულთ ძენი, საქართველოს მეფეების დროს, სრულის თავისუფლებით სარგებლობდნენ, სრულის პატივისცემით, თუ არ დიდს-გაჭირებაში, იგინი იშვიათად, რომ სადმე ომში წასულიყვნენ. ნელ-ნელა უცხო ნათესაენი ხელოსნობის ასპარეზზე დიდის მხნეობით და შეძლებით აღმოსჩნდნენ. ამ აღმოჩენისთვის მათ დრო და გარემოებაც შესწევდათ, ხელს უწყობდა ყველაფერი, შეგირდებათ, მათ გარშემო, ყოველთვის მათივე ტომის ძენი იკრებდნენ თავს. დროის განმავლობის მეოხებით, საქმე ისე მოეწყო, რომ ერთ დროს, ჩვენდა საოცრად ქართველებში, კინალამ სრულიად მოიხსპო ხელოსნობა, თითო ხელობაში კაცო 10—15 ხელოსანს და მუშას ძლიესლა ჰპოვებდა. ამ გარემოებამ თვით ამქრულ წეს-წყობილებასაც შეუცვალა თავის საკუთარი სულიერი მხარე, თავისი სახე, ამქრობამ სხვა სარწმუნოებრივი ნარუქი მიიღო, მან დაიმკვიდრა იმ სარწმუნოების სწავლის ღაღადი და წეს-რიგი, რომელსაც ხელოსანთა უპრაველესობა ეკუთვნოდა, სწორეთ ეს გარემოება გახდა მის უმთავრეს მიზეზათ, რომ ბ. პროფესორმა ქართველ ერის ხელოსნობას უნდოს თვალთ შეხედა, დაივიწყა ყოველი ისტორიული პირობეჲი, ბევრნაირი ღირსება და ამაგა ქართველი ტომი.

მის მეოხებით ქვეშარიტებას გვერდს აუარა და ისეთი ჰაზრები განთინა რუსეთში, რამაც სასტიკათ უარ ჰყო ქართველებში ძველის დროდანვე ხელოსნობის არსებობა! ბ. პროფესორის მოსაზრების მეოხებით ის იხატება, რომ ძველად, საქართველოში, მუშებათ და ხელოსნებათ ყოველთვის სპარსნი, ბერძენნი, ჰაოსიანნი, ქალდეველნი და სხვა ტომის ძენი ყოფილან და არა ქართველნი!

პატივცემულის პროფესორის მოსაზრებიდან მკაფიოთ გამოიჭერიტება შემდეგი დასკვნა: ქართველები ძველადგანვე იყენენ მხოლოდ მზენელ-მთესველნი, ღვინის დამყენიბელნი, სიმინდის მომყვანნი და მებაშეები, ქართველნი ხაშს და ცხვრის თავებს ხარშაედნენ მხოლოდ. ამ მუშაობას გარდა მათ სხვა რამ ხელობა სრულებით არა იცოდნენ-რა. თვით სახლებსაც კი თავვის სოროებივით სთხრიდნენ მიწაში და შიგა ძვრებოდნენ პირუტყვებივით. როგორც სჩანს, პროფესორის სიტყვით ქართველებს არც ქვის-მჭრელობა სცოდნიათ, არც ჩუქურთმა, ხარატობა, კალატოზობა, დურგლობა, ხურობა, მხატვრობა, მქედლობა, თოქმაჩობა, თერძობა, ქონობა, ხიდების კეთება, ყაზაზობა, ხარაზობა და ვინ იცის რამდენი კიდევ სხვა ხელოსნობა, რომელთა არსებობის ცნობები საქართველოში ძველის ძველის დროიდგანვე სჩანს. ხარაზის, მხატვრის და მექანდაკის ხსენება ქართულის წმინდანების ცხოვრებიდან მეოთხე საუკუნიდან სჩანს, გარდა ამის, თვით ელინნი გეწოდებენ ჩვენ ქართველს მუშაკებს, ანუ „ზიწის მუშაკებს“. მაშასადამე რის მუშაკნი ვიყავით, რის მოხელენი და მკეთებელნი თუ ჩვენში სახელოსნო და სმუშაეო არა არსებობდა-რა. სჩანს პროფესორის მოსაზრებით ჩვენ უნდა უტყუერად ვიწამოთ ის უჯერო ჰაზრები, რომ ვ-თომც საქართველოში სულ ძველადგანვე,

ყველა ხელოვნობის მუშაკნი უცხო ტომის ძეთაგან შეს-
დგებოდა! ამას ვერაინ დაგვაჯერებს.

პატივცემულს პროფესორს ჩვენ ამაზე მკაცრათ ვერ
ჩამოვეკიდებით, ჩვენის ლოლიკურის მოსახრებით და
დასკვნებით ვერ ავუხიბდებით მით უფრო, რადგანაც
მას ვრცელ ტომის საპასუხოთ ჩვენ სხვა აღწერა გვაქვს
დამზადებული, ეს წერილი კი, რომელსაც ეხლა ვსწერთ,
მხოლოდ შესავალია იმ აღწერის, სადაც შეკრებილია
და კიდევაც იკრიბება დიდი ძალი ცნობები ქართველ
ტომის ძეთა ხელოვნობის და მუშებთ შესახებ. აქ შევნი-
შნავთ ერთს კიდევ: ვინც საქართველოს ერის ისტორია
არ იცის, ვინც ქართველთ ძველს კულტურულს ცხო-
ვრებას არ იცნობს, ქართულს ისტორიულს ძველს მა-
საღებს, ძველს წიგნებს, სიგელ-გუჯრებს და მრავლად
ნაშენ შესანიშნავ ნაშთებს, რომლებსაც თავიანთის მშვე-
ნებით განცეიფურებაში მოჰყავსთ თვით აწინდელის ევრო-
პის მსწავლულთ მოგზაურნი, ვიტყვი, რომ ასეთ აღმწერ-
ნი, თავიანთის უმანკოს ცნობებით ყოველთვის შემცდარნი
იქმნებიან, მოტყუილებულნი, ჭეშმარიტს განსჯას გან-
რიებულნი, რადგანაც მათ საქმის ცოდნის სრული გაგება
არა აქვსთ, ვისაც შესწევს ჩვენი ცოდნა და გაგება, ცნო-
ბების ჭეშმარიტებით შეკრება, აკინძვა და განსაზღვრა,
ცხადი საქმეა, რომ ის კიდევ ჩვენს ასე გაქარწყლებას
არ იკადრებს, მას ისტორიულ ფაქტების ცნობა ჩვენის
დამცირებას ნებას არ მისცემს. უნდა ვსთქვათ, რომ აქ
ერთის ტომის განვლილ დროთა ცხოვრების ცნობათ
გაბათილება და მეორე ტომის ამალგება და დაწინაუ-
რება, ვგონებთ, რომ პირდაპირ ისტორიულ ცნობათ
უცოდინრობაზე უნდა ვახლოდით დამოკიდებული და არა
სხვა რამ ჭეშმარიტებით აღვსილს ძიებაზე, თუ ეს ასე არ

არის და ამ პროფესორის შრომასაც სხვა სარჩული აძევს, მაშინ კი მშვიდობით ქართველობაე!

ქართველ ტომის შესახებ უნდა ვსთქვათ, რომ ძველათ ქართველნი არამც თუ მსხვერპლნი უნდა ყოფილიყვნენ უცხოს ტომის ხელოსნების რიცხვის, არამედ როგორც ეს ამ უკანასკნელ დროს აღმოჩნდა მეცნიერებაში (О коихахъ, записка барона Услара 1891 г. Казань) თვით ელინთა, ებრაელთა და რომაელთაც თავიანთი სწავლა-განათლება კოლხებისაგან მიუღიათ მეტად ძველის ძველს დროს. ამის ხანა ერთობ შორს უწევს და კოლხები ხომ ქართველებათა არიან ცნობილნი. ამას ხომ მტკიცება არ უნდა. შემდეგ კი სხვა-და-სხვა ტომთა მოგზაურობის და გალაშქრების მეოხებით კოლხები შესუსტებულან, მიზეზი ამის მრავალნაირია. რაც შეეხება ძველ განათლებას და კულტურას კი პირდაპირ ამათ ეკუთვნისთ. ვისგანაც აღორძინებულა და გავრცელებულია თვით შემდეგ დროის აყვავებულს ვიზანტიას და რომაელთ შორის. ნუ თუ შეიძლება, რომ ასეთ ერს კი თავის გონებრივ სამეცნიერო და ფილოსოფიურს წარმატებასთან ხელოსნობა კი არა ჰქონიყოთ გაბრწყინებული, ეს არა გვკონია ჩვენა.

პატივცემულის პროფესორის საგულისხმოდ, ჩვენ აქ დავადგინთ შემდეგ კითხვებს და იმედია, რომ ეს კითხვები უმნიშვნელოდ არ დარჩებიან მრავალთ წინაშე: ჩვენ და ბევრმა უცხოელებმაც კარგათ უნდა იცოდნენ, რომ ქართველებს ხშირად თუ არა ხანდისხან მაინც გვყვანდნენ ისეთი მხნე-გულოვან მეფენი, როგორიც იყვნენ: მირიანი, ეახტანგ გორგასლანი, არჩილ პირველი, ბაგრატ III, ბაგრატ IV, დავით აღმაშენებელი, გიორგი მესაჰე, თამარ მეფე, გიორგი ბრწყინვალე, როსტომ მეფე და ლეონ

ირანთა მსაჯული. ხშირად ეს მეფენი აკვირებდენ მთელს აზიის მაჰმადიანთ სამეფოებს, ხანდისხან საქმე ისე ხდებოდა, რომ თვით ასეთი პირნივე ხდებოდენ მთელის ირანის გამგეთ, როგორც ეს იქმნა ლეონ ირანთა მსაჯულზე.

უნდა ვსთქვათ, რომ ზემო ხსენებულ მეფეების დროს, საქართველო მჭიდროთ ქართველის ტომით იყო დასახლებული, საქართველოში ნაშინ უცხო ტომის ძეთა რიცხვი ერთობ მცირე იყო, საქართველოში თუ რამ იყო და არსებობდა, ყველოფერი ქართველთ ძეთა რიცხვისაგან შესდგებოდა. გარდა ამის ჩვენ ისტორიით ისიც კარგათ ვიცით და ამას დღევანდლამდე დაშთენილნი ძეგლებიც მოგვითხრობენ, რომ ზემო ხსენებულ და სხვათა მეფეების დროს, საქართველოში აღშენდენ შესანიშნავად ნაგები მონასტერ-ეკკლესიები, ციხეები, კოშკები და ხიდები, რომელთაც განცვიფრებაში მოჰყავს მხილველი, გარდა ამების, იმავე დროს, გაირკვა და გამშენდა ჩუქურთმის ხელობა, მან სუფთა, ნაზი თვისება მიიღო, ასევე დაემჩნა ფერად წამლებით მხატვრობას, ესეც დიდის წარმატებით შეიმოსა, ქართველთ მხატვრობა უმაღლეს წერტილამდის ავიდა. ამას ცხადათ მოწმობენ დღევანდელ ამდენ აქა-იქ ეკკლესიებში დაშთენილი ძველი მხატვრობა. რაც აქ ორს-სამს ხელობაზე ვსთქვით, იგივე ითქმის სხვა ხელობების წარმატებაზეც.

გარდა ამების საგულისხმოა კიდევ ის გარემოება, რომ ოდესაც ქართველთ შორის თითქმის ბევრნაირის წრის, საქმის და თანამდებობის მოხელენი და მომქმედნი არსებობდენ მრავლად, ნუ თუ მაშინაც კი, ქართველთ ძეთა შორის ქართველ ხელოვნები კი არ იქნებოდნენ, ნუ თუ იმ დიად ხანსაც, როცა ქართველთ ძლიერება მთელს აზიაში ბრწყინავდა, რომ მაშინაც კი ქართველთ

შორის ხელოსნებათ სულ უცხო ტომის შვილები იყვნენ? არ გვგონია, ეს ისტორიულს ქეშმარიტებას მოკლებულია, საღს ლოლიკურს დასკვნას მკაცრათ ეშესაბამება. ქართველთ შორის რომ ხელოსნობა ძველათვე ყოფილა გავრცელებული, ეს მტკიცდება თვით ჩვენის ისტორიულის წიგნებიდამაც, სადაც მოხსენებულ არიან ქვის მქრელნი, მექანდაკენი, ხარატნი, მხატვარნი, მქედელნი, ხარაზნი, ოქრო-მქედელნი, ოქრო-მკედით მკერავ-მქსოველნი, ფეიქრები და სხვებიც მრავალნი. ისტორიულ წიგნებს რომ თავი დაეანებოთ, ასეთს ცნობებს თვით ჩვენი სამეფო დაეთრებიც გვიჩვენებს, თვით ასეთ დაეთრებიდან სჩანს კარგათ, რომ საქართველოში ერთ დროს ქართველთ ხელოსანთ რიცხვი დიდათ ყოფილა გავრცელებული. მაგალითებრ: ამ რამდენიმე წლის წინად, ოზურგეთში, გაისყადა აუარებელი ქალღლები ძველის მასაღებისა. შემთხვევით ზოგი მასაღები მე ვიყიდე, ერთ წიგნში სხვათა შორის ანუსხულია გურიეღების შესავალ-გასავალი. მოხსენებულია აგრეთვე ის, რომ გურიაში სხვა-და-სხვა ხელოსნებმა ბაზრობაც კი (იარმუკობა) იცოდნენ და იმ ბაზრობიდამ გურიელს ხარკსაც აძღვედნენ. ამის გარდა იქ მოხსენებულია რიცხვი ყველა იმ ხელოსნებთა, რომელნიც კი გურიეღების დროს სცხოვრობდნენ გურიაში და თავიანთ საქმეებსაც აწარმოებდნენ. ავილოთ თუნდ გურია-სამეგრელოს ერის „პარასკეობა“. რას მოასწავებს ეს თუ არ ერის ხელოსნურს საქმეთა წარმოებას და მის გასაღებას. ქართველთ ძეთა ხელოსნური ნიეთების გასაღების პარასკეობა ჩვენის ცნობებით ხონში 1820 წლიდან სჩანს. ქუთაისის ძველ ხელოსანთა რიცხვის შესახებ ხომ აუარებელი მასაღები გვაქვს, იქ ქართველთ

გარეშე უცხო ტომის ხელოსნები თავის დღეშიაც არ ყოფილან. ყოველთვის ქართველნი იყვნენ.

ჩვენ კარგათ ვიცით, რომ თუმცა ქართველთ შორის ხელოსანთ რიცხვმა სასტრუქათ იწყო კლება და ერთ დროს იქამდის მივალწიეთ, რომ ტფილისში, თითო ხელობაში სამ-ოთხ კაცზე მეტს ვერ ჰპოვებდით ქართველს მაგრამ ისიც კარგათ ვიცით, რომ ეს იყო XV—XVI საუკ. XVII საუკუნის ნახევრამდე, გამოჩენილის როსტომ მეფის დროიდან კი ქართველთ შორის თვალ საჩინოდ იწყო ხელოსნობა აღმოდინარება. ჩვენი ისტორიაც გვაუწყებს, რომ როსტომ მეფის დროს ტფილისში გაშენდნენ კარგი სახლები, სახლებს რთაედენ კარგის აივანებოთ, ფერადის მინის-ბანებით, ბალ-ბაღჩა ეზოებს მარმარილოს ჰაუზებით, XVII საუკ. ნახევარს, ლეონ მეფის ბრძანებით, ტფილისში გაკეთდა დიდი, მშვენიერი ქარვასლა, სადაც 100-მდე ოთახი მარტო ზემო სართულში იქმნებოდა თავისუფალი, ქვემო სართულში სავაჭროები იყო და სარდაუბებში სხვა-და-სხვა საქონლების საწყობა. პირველი სართული სასტუმროსავე იყო მოთავსებული, აქ ისადგურებდნენ ევროპიელთ მსწავლულთ მოგზაურნი და ვაჭარნი, რომელთაც ულუფა მეფისაგან მიერთმევოდათ. თვით ეს დიდი შენობა მშვენიერად ყოფილა ნაგები, ეზოში ბაღჩა, შიგ მშვენიერი მარმარილოს ჰაუზი და წყარო აღმოედენილა. იგი შემუსერილ იქნა 1724 წ. ოსმალთაგან. მერე ველარ განახლეს თავის პირველ სახით. ამავს გარდა ტფილისში გამრავლდა ყველა ხელობის ხალხნი, ვაჭარნი და სოცდაგარნიც. იმ დროიდან ქართველთ შორის ხელოსანთ რიცხვმა მატება იწყო და XVIII საუკუნის ბოლომდე ქართველთ შორის ყველაფერი კარგათ გაბრწყინდა და გამრავლდა, მაგრამ,

ჩვენდა საუბედუროთ, ამ ბედნიერებასაც არ შერჩა დიდი დრო, მას მოეწლინა 1795 წ. რისხვა. ამ რისხვამ სასტიკად აენო ქართველთ, აქ ომში ისე გაწყდნენ მთელის ტფილისის ქართველთ ხელოსნები, რომ მათგან თათო ხელოსანი ათის ან ოცს ხელოსანზე მეტი არ დარჩენილან! დარჩნენ მხოლოდ პატარ-პატარა შევირდები, რომელთაც შემდეგ შეისწავლეს თავ-თავის ხელობა და XIX საუკუნის დასაწყისიდან ნელ-ნელა იწყეს ხელოსნობის ასპარეზზე გამოჩენა.

პატივცემული პროფესორი ერთობ ჰყვირობს თავის გამიკვლევაში და განცვიფრებით ამბობს: მე ბევრი ვეძიე ცნობები საქართველოს ისტორიულს წიგნებში, მაგრამ ამქრებზე და ხელოსნებზე ვერსად რა ვპოვე. გადავშინჯე აქტები, ბუტკოვი, დუბროვინი, გუჯრები და ბევრაც სხვა წიგნები, მაგრამ იქ ამათ შესახებ სიტყვაც ვერ ვნახეო. ჩვენდა საკვირველად, თვით ვახტანგ მეფის სამართლის წიგნშიაც კი არ მოიპოვება ამქრობის ხსენებაო. მაშინ რომ ქართველთ შორის ხელოსნობა და ამქრობა გაძლიერებული ყოფილიყო, ცხადი საქმეა, რომ ვახტანგ მეფეც იტყოდა რამეს ამათ შესახებ თავის სამართლის წიგნშიო, ალბათ მაშინ ხელოსნობის არაფერი არსებობდა და მიტომაც მოხდა, რომ ვახტანგ მეფე თავის წიგნში გაჩუმდა და ხელოსნებსა და ამქრობაზე ხმა, კრინტი არ დაძრაო. ჩვენს აზარაოზას, ბ. პროფესორი პირდაპირ ამაზე აფუძნებს, ასეთი მოსაზრება და დასკვნა ჩვენც კი ცალ-მხროვნად მიგვაჩნია, ჩვენის ისტორიის და ეთნოგრაფიის ღრმად არ ცოდნათ. ხელოსნობის შესახებ მართალია ხსენებულს წიგნებში ბ. პროფესორს არა უნახავს-რა, მართალია ამ წიგნებში არაფერია ნახსენები, მაგრამ მიტომ ხელოსანთ და ამქრულის წესების შესახები

ცნობები სხვა-და-სხვა სიგელ-გუჯრებში მოიპოვება, რამდენიმე ასეთი „გუჯარი“ ქურნალ „ჰოამბეში“-აც დაიბეჭდა, ერას გუჯარში მოხსენებულთა ქართველ გვარის კალატოზების უსტაბაში. ნელ-ნელა სხვა წყაროებიც ბევრი ჩნდება ამ კითხვების შესახებ.

გარდა ამის, ტფალისში, აქა-იქ ძველს ოჯახებში ძრიელ ბევრი ძველი გუჯრებია დაშთენილი, რომელნიც ქართველთ მეფეებს უძლეფიათ ტფილისში მცხოვრებ ხელოსნებისთვის, ამ გუჯრებში და ქალაღდებში მკაფიოთ მოიხსენებიან ხელოსანთა სახელ-გვარები, მათი საქმე, საჩივრის ვითარება, გარიგება, გარჯახდა, ჩუქება, პატიობა და ბევრიც სხვა რამ ღირს სამახსოვრო ცნობები; რანიც უტყუერად მოწმობენ, რომ საქართველოში. XVIII საუკ. ტფილისში, ხელოსნები ქართველებში ღიღათ მრავლობდენ. ეს რომ ასე არ ყოფილიყოს, მაშინ განა შესაძლებელი იქმნებოდა, რომ არა რაობისაგან ქართველებში, ისე სწრაფად, ისე მრავლად გაჩენილიყვნენ ქართველთ ტომის ხელოსნები, როგორც ეს იქმნა ქართველებში 1830 წლების შემდგეიდან, ეს შეუძლებელია. მას შემდგე მრავლობს ქართველი ხელოსნობა და ღღეს ტფილისში, ქართველთ მუშებთ და ხელოსნობთა რიცხვი 30,000 ათას კაცზე მეტი შესდგება, ამოღოლ მუშებს და ხელოსნებს სხვა ვერც ერთ ტომში ვერ ენახავთ, ყველაზე მეტი ქართველები არიან, ყველა ღიღრონი ქარხნები მათით არის საფსე, გარდა ამის მათში მოიპოვებიან ისეთ იშეიათ ხელობის ხელოსნებიც კი, რომელთა რიცხვი აქამღის მთლად ვეროპიელთაგან შესდგებოდა, ამას გარდა, მათ ეს ხელობა მეტათ, მტყიცეთაც ეკავათ, სხვა ტომის შვილებს შეგერდებათ არ იყვანდნენ, ახლოსაც არ აკარებდნენ, მაგრამ ქართველ კაცის შრომის, ხელობის

და მუშაკობის ტრფიალებამ ამასაც დასძლია, დღეს უკვე ტფილისში, აქა იქ ქართველთ საპატიო ხელოსნებთ რიცხვი თვალთ საჩინოთ სჩანს.

ვიტყვი, რომ ტფილასში ხელოსანთ რიცხვი რომ სომეხთაგან ყოფილიყოს შემდგარი, მაშინ ამაზე იმ დროის ევროპის მოგზაურნი მაინც დასწერდენ რამეს, მაგრამ ამაზე არც გულდენშეტს აქვს რამე ნათქვამი და არც სხვა ცნობილ მოგზაურებს. ქართველთ ხელოსნებთა ნაწარმოების კარში გასატანათაც კი იყო დანიშნული დრო, მაგალითებრ: მეფის ერეკლეს ბრძანებით ქართველთა ხელოსანთა და ვაჭრებთათვის ბაზრობა, ანუ იარმუკობა დანიშნულ იქმნა ყუბანის ოლქის დაბა ეკატერინენდორში, სადაც რუსის ხელოსნები და ვაჭრებოც მოდიოდენ და ქართველთ ნაწარმოებზე თვის ნივთებს და საქონელს სცვლიდენ. ვაჭრებში კი, დიად, ერმიანთა რიცხვის მეტი იყო.

საჭიროთ ვრაცხთ, რომ აქ ავნუსხოთ იმ ხელოსნების და მუშების რიცხვი, ვინც კი აღწე, ქართველთ მეფეების დროს სცხოვრობდენ: ოქრო-მჭედლები, ხატის მკეთებელნი, ქვის მკრელნი, მხატვარნი და ხატის მხატვარნი, ხარატნი, მეშანდლე და მექვაბეები, საეკლესიო ნივთებთ მკეთებელნი, მესამთლეები, მქარგაენი, ფეაქრები, ყაზაზები, კონები, მღებარნი, თერძნი, ქურქჩნი, მენაბდე, მეუნავირე, ხარაზნი, დაბლები, კალატაზები, დურგალი, მხერხაენი, ხურო, მჭედელი, სამართებლის, მაკრატლის და დანის მკეთებელნი, მეჭურჭლენი, მემინეები, მესავარცხლე, მესარკეები, მევარცლენი, მკუპრავნი, მეკურტნები, მეფარნები, მედაირები, მეთარები, თოქმაჩები, ზეინკალი, ყასპები, მებურები, დალაქები, მკალავები, მეკეჩები, მეთევზები, მებადები, მეწისქვილები, სი-

რაჯები, ალაფები, მებაძგები, მექოშები, მექამრები, მე-
ჯღანები, მექალამნები, მეტყავეები, მეთუთუნე-მებურნ-უ
თეები, ლეკური ჩუსტის მკერვალნი, მეწერილმანები,
მესაპნები, მეაგურები, მეკრამიტენი, ქვის მქრელნი, ჩი-
ლინგარი, მეპალეები, (კონდიტერი) მეკაზმები, მებრი-
ლიანტე და რამდენიმეც სხვა წვრილი ხელოსნები.

წარსულ საუკუნის დამლევამდე, ამ ხელობის უმე-
ტესი ნაწილი ქართველის ტომისაგან შესდგებოდა, მათს
რიცხვს ბოლო მოუღო 1795 წ. შემთხვევამ. აქ მოთვლილ
ხელოსნების უმეტეს ნაწილს ამქრობაც აქენდათ შედგე-
ნილი, ზოგი ხელობა კი, რომელიც ჩვირეს მუშებისაგან
შესდგებოდნენ, და მათი არც დიდი მოთხოვნილება იყო,
ისინი მაწერილები იყვნენ სხვა ხელობის მუშებზე, ისეთ
ხელობაზე, რომელთაც უსტაბაშიც ჰყვანდათ. ხსენებულ
ხელობის ზოგი ერთ ხელოსნები და ხელოსანთ მუშები
დღეს მოსპობას მიეცნენ ისე, რომ დღეს ზოგი ერთის
ხელობის და ხელოსან მუშების ქაქანებაც აღარ არის,
ჩვენ კი ყველა იგინი აწერილი გვაქვს, როგორც ვან-
ვლილ დროთა ქართველთ ხელოსნები და ხელოსნობა.
ყველა ჩვენთაგანს, ცხადი საქმეა, ეწამება ის უტყუარი
ქეშმარიტება, რომ ყოველ მოპავალ-მავლენის დასაწყის-
სად ანუ მშობლად წარსული უნდა ჩაითვალოსო, ამის
უტყუარი ქეშმარიტება ბევრს მსწავლულს უღიარებია,
თვით სიტყვა კაზმულს მწერლობის ასპარეზზე ლეიბნიცმა
ბრძანა, რომ წარსული არის მომავლის მშობელიო. მაშ
თუ ეს ასეა და მომავლის ყოველს საქმეთა აღორძინებას
და წარმატებას წარსულთან უნდა ჰქონდეს კავშირი და
ნათესაეობა, წარსული უნდა ჩაითვალოს მის დამაარსე-
ბელ შემქნელ მშობლათ, მაშასადამე ცხადი საქმეა, რომ
ქართველთ დღევანდელ ტფილისის ხელოსნების და მუ-

შების აღორძინების და წარმატების ძალათ ჩვენც ჩვენი წარსული უნდა ვიწამოთ და ის ხელოსნობითი მოძრაობა და წარმატება, რაც კი მაშინ ტფილისში ქართველთ შორის არსებობდა. ახლა ჩვენ აქ დავასახელებთ ზოგი ერთ აწინდელ ქართველ ხელოსნებთ რიცხვს და იმეჯა, რომ ამ ცნობების მეოხებით მკითხველი თვით მიხვდება, თვით შეადგენს სამართლიანს მოსაზრებას, იგი აიღებდა იღებს ჩვენს წარსულს, მომავალს, ერთს მეორეს შეადარებს და უკანასკნელს თავის დასკვნასაც შეადგენს. აქ ფაქტებმა უნდა ილაპარაკონ თავიანთ მხრივ, ქეშმარიტის ფაქტების მეოხებით აქ სამართლიერი დასკვნა არის საჭირო და არა ლიტონის სიტყვით მოქრალი ცნობების ვრცელება მასზე, რომ ვითომც ქართველებში სხვადასხვა ხელოსნობა ძველის დროიდანვე იყო ამოვარდნილი! ამ-ს ჩვენ ვერავის დაუჯერებთ, ის რაც გინდ ღიდი ავტორიტეტის კაცი ბრძანდებოდეს.

დღეს, ტფილისში, 1000 კაცამდე მეჩქევე ითვლება ქართველი, 1100 კაცამდე სტალარი, 1000 ღურგალი, 1000 მხერხავი, 300 კალატოზი, 1000 სლესარი, 200 მქედელი, 300 დალაქი, 100 ოქრომქეველი, 400 დერჯიკი, 500 ვეროპის მკერეალნი, 500 მექუდენი, 800 ხარაზები, 100 დაბლები, 1000 მეზურეები და მრავალიც სხვანი, რომელთაც ჩვენ აქ ყველას ვერ მოვსთვლით. აქ ჩვენ ავსუსხეთ მხოლოდ იმდენ ხელოსანთ მუშათ რიცხვი, რაც კი 10.000 კაცს შეადგენს და რომელნიც ქართველადან შესდგებიან. დღეს, ტფილისში 50-მდე მეტი ამქარი არსებობს, ზოგი ერთს ამქრის ბაარალის ქვეშ შეერთებულია ზუთი ექვსი ხელობის ხალხი, მაგალითებრ, როგორც სტალრების ამქრობას ეკუთვნიან მეჩოთკეები, ხარატნი. ჩუქურთმის მქრელნი და რამდენიმე კიდევ სხვა

ასეთი ხელობანი, რომელთა რიცხვიც მცირე არ იქმნება დაწვრილებით რომ ვიანგარიშოთ, მაშინ ტფილისში დღიურ მუშათ და ხელოსანთ რიცხვი ქართველის ტომისაგან 30,000 კაცზედაც მეტი გამოვა, როგორც ეს ზემოთაცა ვსთქვით.

აქ დასახელებულთ ყველა ამქართა ხელოსნებს აქვთ წეს-ჩვეულებათ მიღებული ქართული ლოცვა სასულიერო პირისაგან, ქართული ლოცვა ხელოსან ოსტატებისაგან, ლაპარაკი ქართული, ჭამა, სმა, საზოგადოთ თუ კერძოთ რამე წესების გარდახდასაც ნამდვილი ქართული სული და ხორცი სცხია, ქართული სამოსი ჰმოსია გარს, თუ მართლა ბ. პროფესორის სიტყვისამებრ ძველის დროდამ მოყოლებული თვით დღევანდლამდე ქართველებში ხელოსნობის და მუშა ხელოსნობის არაფერი არსებობდა, მაშ ეს დღევანდელი წესები ვიღამ გამაარკვია ხელოსნებში, ვინ რა დააფუძნა მათში. ხელოსნებში არსებობს ბევრი ისეთი წეს-ჩვეულებანი, რის გარკვევას და დაფუძნებას არამც თუ 30—40 წელიწადი მოუნდება, არამედ 150—200 წელიც არ ეყოფა. ამიტომ ბ. პროფესორის შრომა ჩვენ ერთ მხროვნათ მიგვაჩნია. ჩვენ მასზე ვერ დავეთანხმებით, რომ ვითომც ქართველებმა ძველად არაფერი ხელობა არ იკოდენ, ვითომც ტფილისში ყოველთვის უცხო ტომის ძენი ხელოსნობდენ და იგინი აკმაყოფილებდენ მთელის ქართველის ტომის მოთხოვნილებას.

ვითომც საყოველთაოთ ქართველ მეფეების, მღვდელ-მთავრების, თავადის-შვილების, სამღვდლოების და მოქალაქების სულის ჩამდგმელნი, შეშმახველნი, მფარველნი და პატრონნი სულ სპარს, ოსმალნი, ქალდე-

ველნი, ერმიანნი და ელით ხელოსნები ირიცხებოდნენ. დააკვირდით ამას, ბატონებო, ახსენით თვით თქვენის მართლ-მსაჯულებით, თუ მართლა ეს ასე იყო, თუ ქართველნი არაფერნი იყვნენ გარდა სოროების მთხრელების, მებაშეების და მესიმინდების, მაშინ ნეტა რალას შერებოდა, რას აკეთებდა ის იმოდროს გლეხ-კაცობა, რომელთა რიცხვიც თვით არაბთა მფლობელობის დროსაც კი მართლ ქართველთ მამა-კაცების ოთხს მილიონზე მეტი იყო, ეს რიცხვი მართლ მოწიფულების გახლავთ, რადგანაც არაბთ განთავისუფლების წინეთ, ქართველთაგან საერთო ჯარის გაყვანა მოხდა, ჩვენი მათიანე გვაუწყებს:— „ათის თავზე თითო მეომარი კაცი გამოვიდა და გამოხდა დავითისა სამეფოში კაცი ოთხსი ათსი“ ეს რომ გავამრავლოთ— გამოვა ოთხი მილიონი, მართლ სამხედრო გასასვლელთ ვაჟკაცთა, ამით გარეშე არ ითვლებოდნენ მოხუცნი, ყმაწვილები და მდევრობით სქესი, ყიელა ესენი რომ ერთად დავაკავშიროთ, მაშინ 10 მილიონზე მეტს რიცხვს მივიღებთ.

ნუ თუ შესაძლებელია, რომ ერი, ანუ ტომი, რომელიც 10 მილიონისაგან შესდგებოდა, რომელ ტომის მრავალ ნაირს განვლილ დროთა ხელოვნურათ ნაკეთ ნაშთებს განცვიფრებაში მოჰყავსთ ევროპის მსწავლულნიც კი, რომ ასეთ ერს კი თავის განვითარების მიდრეკილება არ ჰქონოდეს, ეს არ შეიძლება, იგინი ბრბოთ ყოფილიყვნენ შემდგარნი, მათი ცხოვრების, მოქალაქობის და ყოველ ნაირ მოძრაობის სვე ბედი თათრებს, სომხებს, ქალღვევლთ, სპარსთ, ბერძენთ და სხვებს ჰკავებოდათ ხელში. ეს მეტათ ეწინააღმდეგება საღს ტვინის მოძრაობას, საღს ლოლიკას. აქ სულ სხვა ანგარიშებია სახეში მისაღები და ანა შეცნეირული მეთოდი, ისტორიაში და

ეთნოგრაფიაში შედარებითი კრიტიკული კილო და მის მეოხებით ნათელის ძიება. როგორც ზემოთაც ვსთქვით: ამ ჯერად ჩვენ აქ ამას ეიკმარებთ და ოდესმე ბ. პროფესორის შრომის საპასუხოთ კი დავბეჭდავთ იმ შრომას, რომელსაც კარგა ხანია ვამზადებთ, მაშინ თვით ფაქტები, თვით ჭეშმარიტი ცნობები გამოაჩენენ პროფესორის სიმართლეს და ერთისაგან მეორის დამცირების მიზეზებს.

ზ. კ.

ფანი მკი შაუნი

წ. ჭაჭანაძე.

მეორე თუმანოვის ქუჩა, სახლი № 30.

